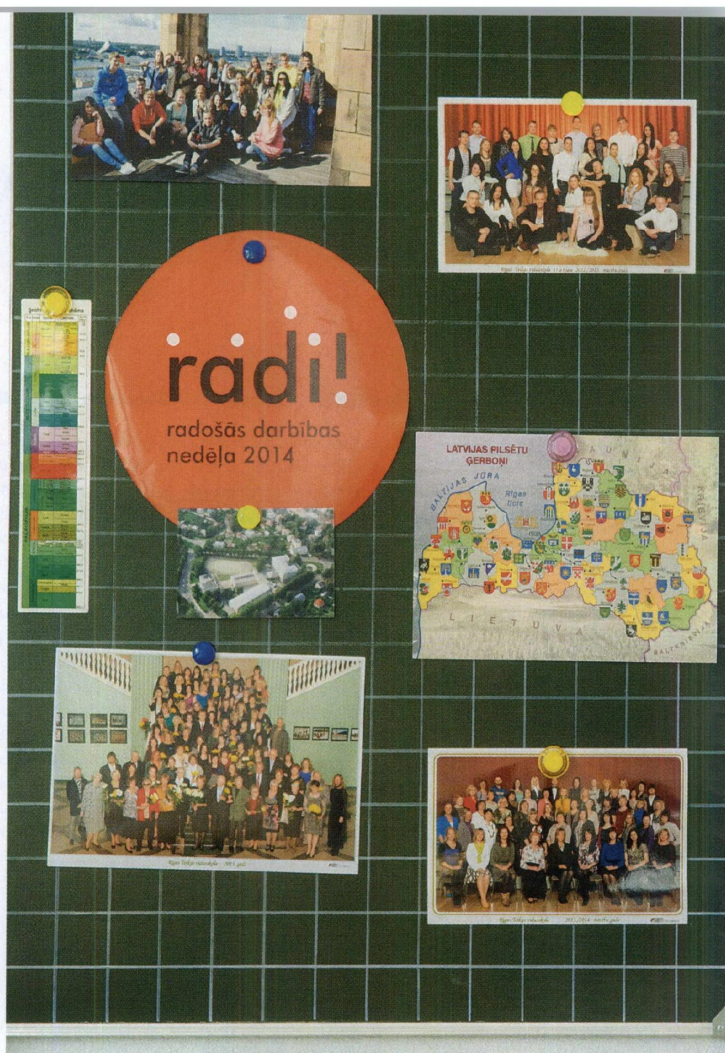

SARUNA Par dzīvi un kino

Pirms pāris dienām režisora Andra Gaujas pirmā spēlfilma *Izlaiduma gads* piedzīvoja pasaules pirmizrādi Monreālas kinofestivālā. Filmas pirmizrāde Latvijā notiks 9. oktobrī. Andra Gaujas dokumentālajām filmām, arī *Izlaiduma gadam*, piemīt potenciāls sacelt nelielu vētru. Filmas apakšvirsraksts skan: skolotāja, kura nepateica NĒ.

IEVA RAISKUMA

FOTO: GEORGS VILJAMS HIBNERIS

KAS IZGLĀBS PASAULI

Režisors Andris Gauja ir vairāku dokumentālo filmu autors. Lielāko atzinību ir guvusi dokumentālā filma *Čimenes lietas* (operators Aleksandrs Grebņevs) par vardarbīgām un traģiskām māsas un brāļa attiecībām, kuru dēļ cieš visi, arī bērni. ASV lielākajā dokumentālo filmu festivālā *Silverdocs* *Čimenes lietas* tika atzīta par 2011. gada labāko dokumentālo filmu pasaulē, tā ir piedalījusies vairāk nekā 25 starptautiskos kinofestivālos.

Izlaiduma gads ir Andra Gaujas debija pilnmetrāžas mākslas kino. Filma ir stāsts par jaunu skolotāju Zani, kura,

cenšoties nodibināt draudzīgas attiecības ar klasi, nokļūst sarežģītā personīgo attiecību mežglā. Kur ir robeža? Andris Gauja stāsta, ka, gatavojoties filmas uzņemšanai, viņi dzirdējuši pārsteidzoši daudz dažādu stāstu par skolotāju ārpustekstos attiecībām ar skolēniem. Andris jautā: "Cik tālu skolotājs var iet savā cilvēcībā, cik – disciplinā, lai tiešām kaut ko izveidotu no šiem jauniešiem cilvēkiem? Diskusiju lauks milzīgs, un es tiešām ceru, ka filma kaut ko iekustinās un liks domāt."

Ar olām pret autoritārismu

– Tavā jaunajā filmā droši vien atbalsojas arī personīgā skolas laika pieredze.

– Daži prototipi ir raisījuši vielu pārdomām. Piemēram, skolnieka un skolotājas ilglaicīgas attiecības vairāku gadu garumā – man ļoti pazīstamiem cilvēkiem ir šāda pieredze. Arī tas parādās sižetā. Tas ir vecais labais blāzmaniskais piegājiens – saskatīt nelielā attālumā ap sevi vērtīgu vielu, ko pārstrādāt dramaturģiskā darbā.

– Agrāk skolotājs bija dzelžaina autoritāte – kādā brīdī viss ir mainījies. Kā tas bija tavā skolas laikā?

– Sāku mācīties toreizējā 5. vidusskolā, tagadējā Rīgas Valsts vācu ģimnāzijā. 1985. gads, kad tur iestartēju, bija isti padomju laiku, lai gan jau norietā. Vēl pieredzēju visas pseido autoritātes, kad direktore izsauc un nostostē: "Pionieru kaklauto vietā prievietē!

sīt lekcijas un deva mums pilnīgi jaunu priekšstatu: cik sakarīgi var būt pasniedzēji. Cilvēciski, draudzīgi, atklāti un prasīgi. Tā man bija pietrūcis visu pamatskolas laiku. Taču esmu priecīgs, ka man, vispār mūsu paaudzei, ir šis piedzīvotā daudzveidīgums. Nedomāju, ka uzaugt kādā nevainojamā un sterilā Šveices privātskolā būtu interesantāk.

– Kā nonāci līdz domai taisīt filmu par skolu?

– Jāpateicas apstākļiem, kas mūsu gadījumā ne vienmēr bijuši gludi un labvēlīgi. Kad ar operatoru Sašu sākām filmēšanu, projekts sākās kā dokumentāla filma par kādas Rīgas skolas vidusskolas klasi, kur šī robeža starp bērniem un pieaugušo pasauli parādītos visā krāšņumā. Bijām sākuši nopietnu filmēšanas darbu, bet tā nu sagadījās, ka direktore vienā brīdī pasludināja – skolas durvis mums ir slēgtas.

Mēs vēlējāmies doties līdzī šai klasei ekskursijā uz Stokholmu ar prāmi, likās – te būs lielais kontrasts starp sēdēšanu klasē, beidzot jaunieši būs izlauzušies brīvībā! Bet skolas direktorei tas likās bīstami slideni, mēs visu taisot pārāk personīgi. Viņa teica, ka neņem mūs līdzī braucienā. Mēs tomēr braucām – nopirkām prāmja biļetes, satikām mūsu klasi, filmējām, jo uz prāmja neviens nevar aizliegt filmēt. Un tajā brīdī direktore pateica: *basta*, viss beidzies!

– Viņa nobijās?

– Viņa nobijās. Iespējams, par savu

LI – SKOLA VAI KINO?

Kā jūs to paskaidrosiet?!” Piedzīvoju gan autoritārisma stulbumu, gan autoritārisma *oldskūlīgā* (*vecā skola – Red.*) izpratnē, kas pats par sevi varbūt nav nekas jauns, bet kas nav progresīvākā pieeja skolēnam. Man bija klases audzinātājs, kurš no mums aizbēga, jo likāmies par traku. Viņam bija šī pieeja: kniksiši meitenēm, palocišanās zēniem, mati nedrīkst pāraugt apkaklīti. Līdz absurdam. Un tas, protams, izraisīja diezgan spēcīgu pretreakciju. Aizgājām tik tālu, ka skolā aiz skapiem pūdjām olas, bija vēlme atriebties, šis autoritārisms likās tik pretdabisks.

Vēlāk, pamatskolas pēdējos gados, esmu piedzīvojis arī jaunos skolotājus, kas bija drusku ārpus laika un dezorientēti. Varēja redzēt, ka viņi vispār

nesaprot, kādai vajadzētu būt pieejai, reizē draudzējas, reizē mēģina būt stingri. Esmu vairākas reizes pieredzējis, kā skolotājs piedzīvo psiholoģisku sakāvi, un šīs sakāves cietuši gan autoritārie, gan brīvie, valīgie skolotāji.

Pēc tam mācījies komercskolā, tā bija pavisam cita pieredze. Bija deviņdesmito gadu vidus, viena no spožākajām autoritātēm bija Juris Stabiņš – viņš mācēja pateikt istās frāzes istajā vietā, pārstāvēja sabiedrības krējumu. Vēlāk nācās pieredzēt arī viņa sakāvi. Vispār sanāk, ka skola ir ne tikai autoritāšu uzvaru, bet arī autoritāšu sakāves vieta.

Komercskolā Stabiņš – lai viņam gods un slava par to – lai savācis kau-dzi ārvalstu pasniedzēju, kas brauca la-

autoritāti klases acīs, par savu reputāciju, par to, kā šajā filmā parādīsies skola, viņas klase, iespējams, ka var tikt nofilmēti kadri, kas viņai nebūtu izdevīgi. Tā arī bija, uz prāmja safilmējām, teiksim tā, ļoti dzīvīgu kadrus... Bet, tā kā projekts tika pārtraukts, protams, tos vairs nekur nevarējām izmantot. Taču galu galā šis fiasco ar *doķeni* kļuva par ļoti vērtīgu izpēti spēlfilmā.

Vai skolotājs var izglābt pasauli?

– Tavuprāt, jauniešiem skolotāja autoritāte kaut ko nozīmē?

– Pietrūkst cieņas pret skolotāju mūsu zemē. Tas ir sajūtams. Runājot ar citu tautību un kultūru cilvēkiem –

SARUNA **Par dzīvi un kino**

ar amerikāņiem, kanādiešiem, indiešiem –, esmu dzirdējis ļoti radikālu reakciju par filmā skarto tēmu, kad skolotājam ar skolēnu ir attiecības ārpus klases. Viņu izpratnē tas ir kaut kas traks, pilnīgi skandalozs, neiedomājams. Filmas tonēšanu veicām Indijā, tur man daudzi teica – Indijā manu filmu izplatīt būtu diezgan sarežģīti. Viņiem šis temats ir ārkārtīgi provokatīvs – viņu zemē cieņā pret skolotāju ir ļoti, ļoti liela. Skolotājs ir milzīga autoritāte.

– **Esi runājis ar jauniešiem skolotājiem? Kādi ir viņu stāsti?**

– Stāsti ir visādi. Esmu runājis ar vairākiem jauniešiem skolotājiem no programmas *Iespējamā misija*, bet tajā ir cilvēki, kas nav studējuši pedagogiju augstskolā. No viņiem esmu sajutis milzīgu pozitīvismu, ideālismu un ļoti labu pieredzi ar jauniešiem. Bet esmu arī noskaidrojis, ka viņi pilnīgi noteikti to nedarīs ilgi.

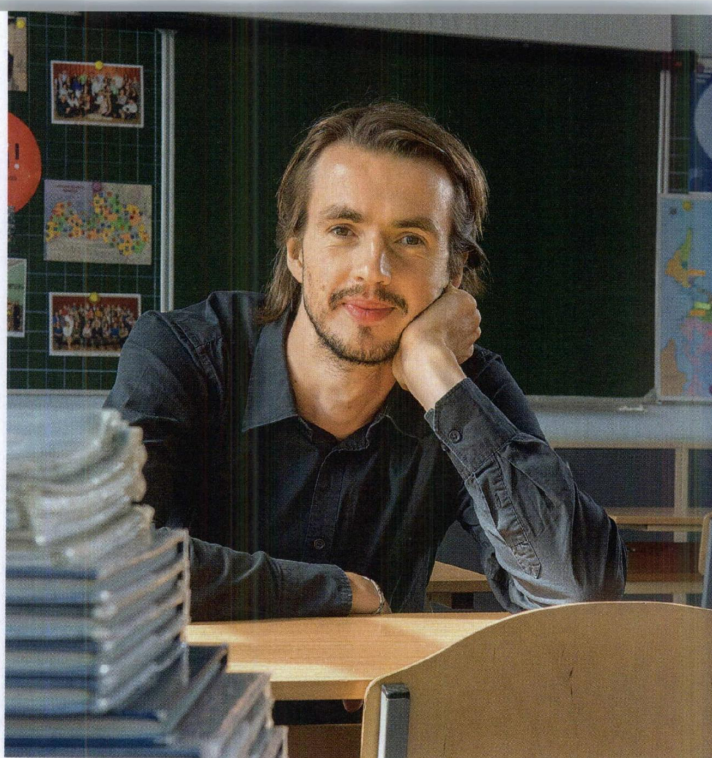
Skolotāja profesijas izvēle ir sarežģīta un nopietna – diemžēl ir retums, kad skolotājs var būt skolotājs ar lielo burtu visa mūža garumā un neaiziet galējībās.

– **Kā skolotājs var iemantot autoritāti?**

– Manuprāt, tas, kas nostrādā, ir piemērs. Ja skolotājs var kļūt par piemēru, ir uz ko tiekties. Un tas sevī ietver gan cieņu, gan motivāciju, gan respektu. No vienas puses, jaunie skolotāji ir sajutuši, uzaustījuši, kā ar jauniešiem vajag runāt, tas ir pateicoties gan viņu ideālismam, gan vecumam, dažkārt viņiem ar skolēniem ir pavisam neliela gadu starpība. No otras puses, vairāki no viņiem izteikušies – ilgi tā nevarēs, viņi sapratuši, ka globāli kaut ko izmainīt nespēj. Tu vari vienu sezonu noturēt klases uzmanību, panākt kaut kādus rezultātus, bet īstais izaicinājums ir samierināties, ka grandiozus rezultātus šīs laika periodā tu nevari sasniegt. Tā ir problēma, ar ko saskaras pedagogi, policisti, ārsti – visu to profesiju cilvēki, kuri daudz no sevis atdod. Pat kino veidotāji saskaras ar to pašu. Tu uzskati un jūti, ka darbu esi padarījis pēc labākās sirdsapziņas, tas ir nodots publikai, un... Nu jā, trijiem patika, trijiem – nu tā, bet kopumā nekas nav mainījies. Bet tas laiks jāmācās visu dzīvi – cīnīties ar savām emocijām.

– **Tu gribi kaut ko ar savām filmām mainīt?**

– Es vēlos, lai skatītājs norezonētu ar filmu, lai viņš piedzīvotu kaut kādu iztukšojumu, restartējošu pārdomu mirkli.

– **Katarsi?**

– Jēdziens *katarse*, kas tik bieži lietots kuram nav pat īsti definīcijas, tas ir tas maģiskais mirklis, kad tava dvēsele iztukšojas un notiek iekšējas pārmaiņas. Protams, es gribētu, lai cilvēkiem, skatoties manas filmas, ir katarses brīdis. Izmainīt pasauli tādā veidā nevar, bet radīt kaut kādu vibrāciju cilvēkā var.

Rokas asinīs

– **Filmējoties *Izlaiduma gadā*, jaunieši noticeja stāstam? Viņi piekrita, ka – jā, tā var būt?**

– Bija mirkli, kad kaut kas tika apšaubīts, un to arī pieņēmu. Zināmi sižeta pavērsieni filmā ir mainīti tieši pēc jauniešu reakcijas un komentāriem.

– **Kā jums ar operatoru izdevās dabūt jauniešus tik dabiskus? Nav nekādas kokainības, samākslotības – brīžiem izskatās kā dokumentālā filma!**

– Tāds bija mūsu mērķis – bijām runājuši, ka tā gribam filmēt spēlfilmu, kā dokumentālo filmu. Jā, stāsts ir fiktīvs, bet sajūtai jābūt īstai. Režisriskais paņēmieni bija – paņemt dzīvo rakstura materiālu un ielikt konkrētā situācijā. Ļoti vērtīgi bija iepazīt īstus, dzīvus, reālistiskus raksturus, kādus, veidojot stāstu no nulles, mēs paši diezin vai uzbūvētu. Tas vienmēr aizvelk uz zināmu *popsigumu*, uz kādiem klišejiskiem tipāžiem. Jaunieši ļāva sa-

just sevi, tāpēc filmā ir šī dokumentālā sajūta, nevis klase, kurā visi kaut ko tēlo – di Kaprio jaunībā, Britniju Spīrsu vai ko tur vēl.

Filmā dabiski izpaudās katra jaunieša rakstura īpašības, mēs nelikām viņiem neko tēlot vai izdomāt. Piemēram, Kristaps, plāpīgais tips. Nevienā filmēšanas brīdī neesmu teicis: "Kristap, pavāries vēl!" Viņš tāpat vārās, vārās un nav apturams – viņš tiek ielikts konkrētā filmas situācijā, kurā mēs ļaujam izpausties viņa rakstura īpašībām, viņa plāpīgumam, draudzīgumam, naivumam. Un rezultāts ir daudz interesantāks un dabiskāks nekā, ja aktieru otrā kursa students mēģinātu mākslīgi uzbūvēt šo raksturu un tā izpausmes.

Dokīgi, pa istam, improvizējam – tāds bija mūsu uzstādījums. "Palaižam kameru 20 minūtes – kas notiks, ko viņi sadaris, kamēr kamera vienkārši būs klāt un filmēs. Eu, baigi forši – vēl 20 minūtes! Eu, šitā mums jāšak filmēt – lai kamera griežas, beigās no tā visa kaut ko uzlasisim!"

Filmas montāža ilga kādu gadu, lai no uzfilmētā materiāla atlasītu labāko. Bet mēs to nenožēlojam. Tas bija tā vērts. Pārdomas drīzāk radušās par kinorežisora profesiju kā tādu – vai tā ir labākā profesija un cēlākais, ko cilvēks dzīvē var darīt.

– **Kāpēc šādas pārdomas?**

– Neredzu vēsturiski piemērus, arī lielo režisoru darbā, kas radijuši

No visa mēs gūstam kādu mācību, bet – katrai mācība ir savs limenis. Kino tu nevari saņemt konkrētu mācību, bet vari iemantot iekšējo nemieru. Kino var tikai un vienīgi iekustināt, ne vairāk.

daudzas būtiskas filmas. Neredzu kādu īpašu misiju un dzīves jēgas pamatojumu.

Nē, kinorežisors nav slikta profesija, bet pēc manas mērauklas – vērtīgāk būtu darīt kaut ko, kas rada lielāku labumu sabiedrībai. Tās izklausās ideālistiski, bet tiešām domāju, ka cēlākās profesijas ir tās, ar kurām var būtiski kaut ko mainīt cilvēkos un reāli izdarīt kaut ko labu.

– Skolotājs, tavuprāt, ir cēlāka profesija nekā kinorežisors?

– Tas atkarīgs no tā, kā cilvēks pret savu profesiju izturas. Es nespēju iet uz kompromisiem ar sirdsapziņu augstās mākslas vārdā, piemēram, kad cilvēki tiek saldēti minus trīsdesmit grādos. Ir režisori, kam nav kompromisu, vienīga, vai cilvēkiem ir karsti vai auksti, kadrs ir svarīgāks par visu, jo pēc tam, skatoties filmu, arī līdz nāvei nomocīto aktieri, vērtēs kadru, nevis to, kā režisors izturējies pret aktieri. Mēs ar Sašu tā nestrādājam.

– Tomēr režisors, lai cik cilvēcis censtos būt, nevar palikt labs – īpaši dokumentālajās filmās. Tu taču izvelc gaismā citu apspriešanai cilvēku dzīves, likteņus, un pēc tam viņiem jādzīvo tālāk. Piemēram, brālim un māsa, kurus filmēji *Ģimenes lietās*. Dokumentālā kino režisora rokas tomēr ir drusku asiņainas...

– Rokas vienmēr ir drusku asiņainas. Bet, redz, arī ārstam rokas mēdz būt asiņainas. *Ģimenes lietu* gadījumā filmas pēdgarša ir ļoti dažāda un raiba, bet ir arī ļoti toņi visā šajā buketē. Pēc filmas pagājuši četri gadi. Zanda patiešām vairs nedzīvo vardarbīgā vidē, arī abi bērni vairs nesaskaras ar šo vardarbīgo realitāti – viņi dzīvo citā novadā, iet skolā, viņiem ir labas, pat ļoti labas sekmes.

– Tu seko savu varoņu likteņiem?

– Jā, piemēram, Zanda man zvana trīs četras reizes mēnesī. Mans izaicinājums ir – neuzmest viņu. Man ļoti nepatīk piegājiens: atnācu, nofilmēju un... pasūtīju. Tomēr negribas nonākt arī otrā galējībā. Negribas uzņemties Dieva tā kunga lomu un sākt saviem varoņiem regulēt dzīvi arī pēc filmas – pietiekami daudz tiek regulēts filmē-

šanas laukumā. Gribas palikt kaut kā pa vidu... Cilvēkam palikt.

Patiesības mirklis

– Tavas dokumentālās filmas ir par to, kā cilvēki pārkāpj robežas. Arī jaunā spēlfilmā ir par robežu novilkšanu un robežu pārkāpšanu. Kas tevi dzen uz tām robežzonām?

– Kino darbam, mākslas darbam ir jārada pārdzīvojums. Un pārdzīvojums nerodas tāpat vien – tas rodas tāpēc, ka skatītāja tiek radīta kaut kāda vibrācija. Lai tas notiktu, ir jābūt cēloņiem. Taisīt filmu par to, ka varonim ir divi ceļi, ko izvēlēties, un viņš izvēlējās A, kaut gan vajadzēja B – to varētu. Bet tas būtu par seku. Tikai tam veltīt četrus gadus no dzīves?

Mani interesē spēks. Lai šajos stāstos, kurus filmēju, būtu iekšējs spēks. Un nevis uzkonstruēts vai plānots, vai loģiski izrietošs no kaut kādiem apstākļiem, bet dabiskais spēks. Tāds, kas cilvēkam liek sajūst, ka stāsts ir spēcīgāks par viņu pašu. Tajā ir maģiska pievilksnība. Grieķu traģēdijas tieši ar to fascinē – traģisks spēks, kas ir spēcīgāks par lasītāju, tas ierauj. Šāds stāsts rada iekšējās vibrācijas un, viskaistākajā gadījumā, kinorežisora Vernera Hercoga vārdiem izsakoties, ļaus piedzīvot eksotisko patiesības mirkli. Jā – spēcīgs stāsts un tā radītais patiesības mirklis, tas laikiem ir svarīgākais.

Cilvēks uzreiz atšķir un sajūt patiesības mirkļa garšu – gan mūzikā, gan glezniecībā, gan teātrī, gan kino. To nevar dabūt mākslīgi, to nevar notēlot – tas mirklis vai nu notiek, vai nenotiek. Protams, lai skatītājs to piedzīvotu, gleznotājam vai režisoram, vai mūziķim ir jāveic kārtīgi, plānoti priekšdarbi. Šis patiesības mirklis – tas arī ir viens no svarīgākajiem iemesliem, kāpēc vispār vērts nodarboties ar mākslu.

– Tātad tu saproti tos, kuru dzīves sižets ir spēcīgāks par viņiem pašiem? Tu jūti līdzī saviem varoņiem?

– Visa dzīve jau tāda – pamatā neviens no mums nav pārāk slikts cilvēks, neviens speciāli neskrien otram darīt pāri. Visi cenšamies dzīvot kaut kādu

sakarīgu dzīvi. Bet tas lielais sižets vienāla beigās ir varenāks par visu un spēcīgāks par mums – tas vienā brīdī visu sagāž tavā ceļā, un skat – nekas vairs nenotiek, kā gribēts un plānots.

– Dzīve ierauj – fakts...

– Un meistarība ir to parādīt tā, lai skatītājs to tvertu, nevis tikai – o, kāds dzīvesstāsts! O, kādi pavērsieni! Ak Dievs, kādas šausmas! –, bet lai saprastu, ka tā bija jānotiek. Lai tiktu sajūta tā patiesības garša, bez prastas sižeta arhitektūras, lai celonsakarību virkne pati ved skatītāju līdzī stāstam un tā atrisinājumam.

– Un kāda ir mācība? Vai no filmām vispār ir jāgūst kāda mācība?

– Jā, zēl, ka filmas beigās nevar pieļikt kadru: "Un mācība no tā visa ir tāda, ka..." Protams, no visa mēs gūstam kādu mācību, bet – katrai mācībai ir savs limenis. Kino tu nevari saņemt konkrētu mācību, bet vari iemantot iekšējo nemieru. Kino var tikai un vienīgi iekustināt, ne vairāk. Ko darīt tālāk – tur jau citas jomas un disciplīnas.

– Kas ir tava personiskā režisora bauda?

– Bauda ir parādīt cilvēka dabu. Ne nosodīt, ne slavāt, bet parādīt un ļaut izjust cilvēka dabu. Tas ir sasniegums, uz ko es varētu tiekties. Parādīt: *ecce homo* (lūk, cilvēks – latīņu val.).

– Robežsituācijās, kurās rādi cilvēkus, nāk ārā viss...

– Tomēr to visu vieno mans neloģiskais optimistiskais viedoklis par cilvēkiem. Es dziļi ticu, ka ikviens cilvēks rīkojas nevainojamā saskaņā ar savu pieredzi. Viss, ko viņš dara vai nedara, dažādas viņa rakstura īpašības atbalsojas viņa pieredzē. Tāpēc viņš rīkojas tā, tāpēc viņš spēra tik absurdu soli. Necenšos to ar karotīti ielikt skatītājam mutē – tad tas pārvērstos par psiholoģisku pētniecības darbu. Tas, kas nonāk uz ekrāna, ir vērstos uz māksliniecisku pārdzīvojumu. Tas, kas ir ekrāna otrā – manā – pusē, ir mēģinājums, cik vien iespējams dziļi, izprast šos cilvēkus, līdz pat otrā un trešā plāna varoņiem.

– Tātad kas ir svarīgāks – cilvēks vai filma?

– Es tev jautāju, kas ir pirmais – vista vai ola? ■